

ГРАМАТИКА

М. І. Калько (Черкаси)

УДК 811.161.2.'366.587

**АСПЕКТОЛОГІЯ УКРАЇНСЬКОГО ДІЄСЛОВА:
ДВОКОМПОНЕНТНА ТЕОРІЯ ВИДУ І ПРОБЛЕМА
АСПЕКТУАЛЬНИХ КЛАСІВ**

Актуальною та перспективною для розбудови парадигми української аспектології як відносно нової царини української лінгвістики видається двокомпонентна теорія виду, що передбачає розрізнення двох аспектуальних параметрів: 1) власне виду (доконаного та недоконаного); 2) аспектуального класу. Застосування цієї теорії, представлені зокрема в роботах Б. Комрі [Comrie 1976], О. Падучевої [Падучева 1996; 2004], С. Татевосова [Татевосов 2001], А. Пазельської [Пазельская 2003] та ін., уможлиблює підхід до вивчення аспектуальної системи українського дієслова як двоєдиного феномена: з одного боку, граматичної, а з іншого – лексичної аспектуальності. Отже, цілісну модель українського виду можна репрезентувати як єдність двох субмоделей: формальної та лексичної. Зачинателем двокомпонентної теорії виду вважають американську лінгвістку К. Сміт, аспектологічній концепції якої притаманний системний підхід до дослідження виду зосібна й аспектуальності загалом, що передбачає дихотомію: з одного боку, віртуальну універсально-граматичну схему аспектуальності, ізоморфну для всіх мов світу, а з іншого – ідіоетнічні конкретно-мовні варіанти її реалізації. Двома універсальними компонентами всіх аспектуальних систем є *ракурс* і *ситуаційний тип*, між якими наявні певні співвідношення на різних мовних рівнях, передовсім морфемно-морфологічному, лексико-семантичному, синтаксичному, дериватологічному, а також в аспекті прагматики. Ракурсами є перфектив, або доконаний вид, та імперфектив, або недоконаний вид. Вони відображають, мов об'єктів фотоапарата, ситуацію загалом або лишень один із її можливих фрагментів. Дія, процес, стан, подія становлять ситуаційні типи, прозраджуючи внутрішньочасовий характер відображуваної дієсловом ситуації [Сміт 1998: 404 – 406].

Формальну субмодель виду, або граматичну аспектуальність представляє власне категорія виду, що охоплює весь дієслівний лексикон, маркуючи його грамемами доконаності чи недоконаності. Основними компонентами цієї субмоделі є: 1) парновидові дієслова: а) корелятивні імперфективи; б) корелятивні перфективи; 2) одновидові дієслова: а) некорелятивні імперфективи; б) некорелятивні перфективи; 3) двовидові дієслова: а) біаспективи-імперфективи; б) біаспективи-перфективи.

Лексична субмодель виду, або лексична аспектуальність представлена аспектуально-релевантними класами дієслівної лексики (за термінологією різних авторів – аспектуальними класами, акціональними класами, акціональними гештальтами, таксономічними категоріями дієслова тощо). Такі класи є своєрідним семантичним „фільтром”, який диференціює дієслівну лексику, визначаючи специфіку видової валентності (здатності чи нездатності мати видового партнера), акціональної валентності (спроможності чи неспроможності мати акціонального партнера), функціональної поведінки (передовсім можливості чи неможливості реалізуватися в актуальному значенні). Така аспектуально вагома субкатегоризація процесуальної ознаки має свої витoki ще з її аристотелівської диференціації на процеси й події, проте увагу лінгвістів до цього параметра категорії аспекту було привернуто лише в другій половині минулого століття після виходу знаменитих робіт філософа З. Вендлера [Vendler 1957; 1967a; 1967]. Якщо формальна модель українського виду має досить високий рівень репрезентативності, зокрема завдяки роботам В. Русанівського [Русанівський 1959; 1971], О. Бондаря [Бондар 1996] А. Загнітка [Загнітко 1996], С. Соколової [Соколова 2003] та ін., то дослідження лексичної субмоделі є новим напрямом для української аспектології.

Аспектуальні класи, або ж, за визначенням О. Падучевої, таксономічні категорії, „відіграють таку саму важливу роль для семантики слова, як частини мови для граматики” [Падучева 2004: 34]. Повнота чи дефективність граматичної та функціональної парадигм лише незначною мірою спричинена морфологічними умовами, головним її визначальним чинником є відображена в лексичній семантиці онтологічна специфіка фрагментів позамовної дійсності, позначених дієсловами. Як відзначає А. Загнітко, поняття внутрішнього часу репрезентоване на віртуальному рівні мовного знака, що засвідчує когнітивність видової семантики [Загнітко 1996: 213].

Суть же відповіді на питання, чому створена й відпрацьована етносвідомістю система дієслівних видів як необхідна частина мовного механізму допускає як альтернативний, так і неальтернативний погляд суб'єкта мовлення на об'єктивну ситуацію, містять якраз ті приховано-граматичні компоненти онтологічної основи видової корелятивності чи некорелятивності дієслівної семантики, які ґрунтуються на відбитих свідомістю об'єктивних відмінностях між явищами позамовної дійсності, позначених у мові за допомогою дієслів. Існування таких категорій (класів) стало незаперечним лінгвістичним фактом із появою зазначених вище робіт американського філософа З. Вендлера (особливо праці 1967 р.), хоча певною мірою їхні суттєві ознаки було означено ще в ранній роботі Ю. Маслова (1948 р.). Сам термін „аспектуальні класи” Ю. Маслов увів до наукового обігу слов'янської аспектології лише в роботі „Очерки по аспектологии”, опублікованій у 1984 році (уже після появи робіт З. Вендлера). Система аспектуальних класів та підкласів за

Ю. Масловим – „це ті аспектуальні значення, що мають прихованограматичне вираження, тобто функціонують як категорійні компоненти лексичного значення дієслів” [Маслов 2004: 28]. Аспектуальні класи представлені такими групами дієслів, як дієслова дії та дієслова не-дії (стану й відношення), або динамічні та статичні, або ж граничні, неграничні та двоїсті за ознакою граничності vs неграничності. Аспектуальними підкласами Ю. Маслов вважає т. зв. акціонсартні значення (Aktionsart за С. Агреллем), або „способи дії”.

Деяка „нерішучість” Ю. Маслова щодо термінологічного позначення виявлених ним ще в роботі 1948 року аспектуально-релевантних лексичних типів значень призвела до того, що пріоритет фундатора об’єктивістського підходу в аспектології здобув З. Вендлер. Пов’язавши онтологічні особливості англійських дієслів із їхніми видовими особливостями, З. Вендлер виокремив чотири аспектуально зорієнтовані лексичні класи дієслів, за якими закріпилася стійка назва „класи Вендлера”: 1) accomplishments (виконання); 2) achievements (досягнення); 3) activities (діяльності); 4) states (стани) [Vendler 1967a]. Використання вендлерівської класифікації ставить передусім проблему аспектологічної стилізації термінологічних позначень виокремлених класів, оскільки буквальні переклади англійських лексем навряд чи можна назвати задовільними. На нашу думку, більше б відповідали інтернаціональному духові сучасної аспектології інтернаціональні терміни. Безумовно, на сторожі термінологічної екології має стояти критерій відбору найсуттєвішого за умови більш чи менш широкої визнаності поняття й уживаності терміна в сучасній лінгвістичній літературі, а особливо в спеціальних дослідженнях, присвячених виду та суміжним проблемам [Маслов 1965: 53]. Найбільш вдалою, на нашу думку, є диференціація аспектуальних класів на термінативний, евентивний, активітивний та стативний.

Позначення вендлерівських accomplishments (пропоновані російські відповідники – „осуществления”, „исполнения”) як термінативів (термінативного класу, термінативних дієслів) ґрунтується на двох підставах. По-перше, сам З. Вендлер найсуттєвішою їхньою рисою вважає саме „terminus” – межу, у напрямку до якої розвиваються ситуації, позначені такими дієсловами й тільки за умови досягнення якої вони можуть вважатися здійсненими, тобто межу, передбачену їхньою внутрішньою логікою [Vendler 1957: 101]. По-друге, як відзначає Ю. Маслов, лексема „термінативний” є найпоширенішим інтернаціональним еквівалентом російської „граничный” [Маслов 1965: 73]. Український відповідник „граничний”, уживаний в українській аспектології, на нашу думку, є менш вдалим, ніж пропонується інтернаціоналізм. Вендлерівським achievements, які найчастіше перекладають в російській аспектологічній літературі як „достижения”, „происшествия”, „случаи”, на нашу думку, найбільше відповідає термін евентиви (евентивний клас, евентивні дієслова). На це є і етимологічні

(пор.: англ. event „подія”, рос. происшествие „подія”, гр. eventus „випадок”), і функціональні підстави: найсуттєвішою ознакою дієслів цього класу є саме їхня евентивність („подійність”), адже, як у формі доконаного, так і недоконаного виду вони означають подію. Саме через цю функціональну особливість у деяких сучасних аспектологічних працях їх називають *eventiva tantum*. Вендлерівські *activities* та *states* є більш зручними для трансформації в інтернаціональні терміни та уніфікації з іншими аспектуальними термінолексемами, тому в цьому випадку доцільною видається лише їх незначна адаптація. Отже, найбільш співзвучними з оригінальними термінами З. Вендлера є інтернаціональні еквіваленти активітив (активітивний клас, активітивні дієслова) та статив (стативний клас, стативні дієслова); до того ж термін статив уже став надбанням української лінгвістики, зокрема для позначення одного з аспектів дії його використано в праці А. Загнітка [Загнітко 1996]. До того ж, вендлерівські *states* ми розбиваємо на два класи: стативи і релятиви.

Аспектуальні класи становлять лексичний параметр аспектуальності, який, очевидно, є універсальним для багатьох мов, оскільки відображає принципові об’єктивні відмінності між позамовними фактами, позначеними дієслівними лексемами. Це когнітивне підґрунтя, що є своєрідною підводною частиною айсберга, на поверхневому рівні функціонування мовних одиниць має вияв залежно від специфіки конкретної мови. В українському етноваріанті вплив аспектуальних класів виявлений передовсім у повноті vs неповноті граматичної (власне видової) та функціональної парадигми.

Термінативам властива наявність видової пари та актуального значення імперфектива, пор.: **робити-зробити**: „Сів біля вогнища, взяв ніж, заходився, готуючи стріли, стругати пруття; на один, тонкий, кінець кожного прутика насаджував жолобчате залізе з вістря, на другому **робив** вирізку або доточував костяний зуб” (С. Скляренко); „А через те, що тут був дуже крутий спуск, господарі **зробили** жердочку аж до самого Тясмину” (Т. Осьмачка). Паралельно з видовими партнерами термінативи можуть мати й акціональних (акціонсартних) партнерів, пор.: **робити-переробити**: „Вона тобі, Канадонько, та гори ж **переробила** діла, Пшениченьку вколосила і дітей народила...” (В. Бровченко).

Евентивам притаманна наявність видової пари, але відсутність актуального значення імперфектива, пор.: **прибігати-прибігти**: „І разом схопились [старі] Та до воріт... **Прибігають** – мовчки зупинились” (Т. Шевченко); „Біг я далеко від смутку і горя... Біг – і **прибіг** я до вільного моря” (О. Олесь). Акціонартна валентність евентивів обмежується лише дистрибутивами, пор.: **прибігати-поприбігати**: „Хмурі й мовчазні стоять у колі мужики, юрба росте, од потоку – білили полотно – **поприбігали** жінки, привалили од кузні селяни й коваль” (А. Головка).

В активітивів відсутня видова пара, але наявне актуальне значення імперфектива, пор.: *ходити*: „Серб *ходив* по хаті, безперестану човгаючи турецькими патинками...” (І. Нечуй-Левицький). Відсутність видової парності в активітивів компенсується багатовекторною акціональною парністю, пор.: *попоходитьи*: „Скільки-то він *попоходив* та поїздив, та з тими панами, та з грішми” (У. Самчук); *проходитьи*: „У Петербурзі такі ж прекрасні білі червеві ночі... – тихо сказав Іван Максимович. – Було всю ніч *проходиш*...” (Вас. Шевчук); *походитьи*: „А тепер от і сам обголів так, що й пучки лізуть із чобіт.. Що ж? *Походимо* й без чобіт” (П. Куліш).

Характерними ознаками стативів є відсутність видової пари та актуального значення імперфектива, пор. *гармоніювати*: „Волосся її вже давно побіліло, і ця сивина не *гармоніювала* з очима, в яких ще світилися молоді, яскраві вогники” (В. Собко). Зазвичай стативам не властива акціональна парність, хоч деякі з них все ж можуть мати акціональних партнерів, пор.: *біліти* „виділятися білим кольором; виднітися (про щонебудь біле): „Цвітуть сади, *біліють* хати. А на горі стоять палати” (Т. Шевченко) – *забіліти* „з’явитися, показатися (про білі предмети)”: „З куців *забілів* ріг хати” (С. Васильченко). Прорив позачасовості стативів у наведеній ілюстрації зумовлено тим, що дієслово *біліти* імплікує у своєму значенні т. зв. „вродженого” [Падучева 2004: 213] спостерігача, реципієнцією якого й уможливлено подійну ситуацію „*забіліти*”.

Семантика релятивів унеможливує будь-яке партнерство та прогресивну функцію, хоч деякі з них, зокрема „географічні” дієслова, можуть мати уявно-видових, або інцесивних, партнерів, що спричинено асоціативно-метафоричним семантичним залишком термінативів, від яких утворені георелятиви. Аспектуальні класи зорієнтовані не на всю дієслівну лексему, а на кожен її конкретний лексико-семантичний варіант, конкретну валентність предиката та семантичні ролі аргументів, передовсім суб’єкта та об’єкта, тому категорійна дифузія лексеми, виявлена у функціональному поєднанні двох чи кількох аспектуальних класів, є системним явищем для українського дієслова. Практично реалізованими в українській мові є всі теоретично можливі типи категорійної фузії.

Наведені нижче коментарі-ілюстрації щодо кожного з типів переходу з одного класу в інший ґрунтуються на двох принципах: 1) регулярності (перехід не є спорадичним, а властивий групі слів); 2) мотивованості (перше значення є вихідним, первинним, принаймні, за свідченнями одинадцятитомного СУМ; друге – похідне, вторинним).

Дієслово *втопити* є термінативом зі значенням цілеспрямованого процесу та евентивом зі значенням несподіваного, неочікуваного, випадкового процесу, пор.: *втопити*: „[Співець] (кидається до Тірци, за ним юрба розбуджених людей): *Та я ж тебе, злочиннице, втоплю!* [Юрба:] *Топіть* її! *топіть!* Вона посміла *втопити* наші святощі сіонські!” (Леся Українка) / „Кладка гнеться, де купає, А дівча – уліво,

вправо... – Чи обід не втопиш, внуко? – Дід іде, простерши руки” (М. Стельмах).

Прототипними термінативами є дієслова, що означають здійснення конкретного (здебільшого фізичного, пов'язаного з певним видом трудової діяльності) процесу, спрямованого на створення чи перетворення матеріального об'єкта. Набуваючи в безоб'єктному вживанні значення „бути зайнятим здійсненням конкретного (переважно фізичного, пов'язаного з певним видом трудової діяльності) процесу безвідносно до його результату”, вони переходять до класу активітивів, напр.: **вишивати**: „Тітка за роботою. Сорочку дядькові **вишиває**” (М. Коцюбинський); „Сорочку мати **вишила** мені червоними і чорними нитками” (Д. Павличко) / „Там жила та **вишивала**, вишиваючи, співала Мила дівчина одна...” (П. Усенко). Активітивні предикати можуть передбачати адвербіальну синтаксичну позицію із семантичною роллю темпоратива, пор.: „...особливо любила вишивання, – сама **вишивала** цілими днями, дочок привчала до цього діла і дворових дівчат” (В. Малик). Термінативи зі значенням „набувати певного кольору” переходять до аспектуального класу стативів зі значенням „виднітися, виділятися певним кольором”, напр.: **червоніти**: „А на сході уже небо **червоніє** від проміння, блиску сонця золотого” (О. Олесь); „На заході небо **почервоніло** й запалало вогнем, розкидані легенькі хмарки, ніби гурток лебедів (І. Нечуй-Левицький); „Між акуратно підстриженими вусами та борідкою стиглими вишнями **червоніють** по-юнацькому свіжі уста” (В. Малик).

Евентив **зустрічати** „стикатися з ким-, чим-небудь у житті, в роботі”, пор.: „Багато людей я **зустрічав** на своєму недовгому віку, але в пам'яті моїй назавжди залишився один чоловік” (Г. Тютюнник) у значенні „здійснювати певні заходи, влаштовувати бенкет з нагоди якого-небудь свята, пор.: „Всі люди радіють, весело... **зустрічають** велике свято” (М. Коцюбинський) набуває термінативності.

Дієслово **припадати** є евентивом, означаючи здійснення рухів, спрямованих на досягнення певної просторової межі чи зміну положення в просторі, і активітивом зі значенням здійснення повторюваних чи ускладнено-повторюваних рухів, напр.: **припадати**: „І **припадав** він вухом до землі, і простягав руки до хвиль...” (В. Дрозд); „...дайте мені **припасти** до порога рідної хати та й поцілувати сліди батька-матері” (Р. Іваничук) / „Рудольф, то **припадаючи** всім тілом на лівий бік, то випростовуючись..., ходить по кімнаті” (В. Винниченко).

Евентив **зриватися** переходить до класу релятивів із т. зв. „географічним” значенням (розташування в просторі одного матеріального об'єкта відносно іншого), пор.: „Бачу, як він, у подертих сорочці та штанях, **зривається** з дуба – й падає...” (Є. Гуцало); „Він **зірвався** з дерева, полетів далі в гущавину...” (О. Бердник) / „За... ожередами дорога з степу круто **зривається** вниз...” (А. Головка).

Активітивне дієслово *зудіти* зі значенням „видавати звуки певного характеру” зазнає перекатегоризації в термінатив у значенні „говорити, проказувати що-небудь у голос (здебільшого з додатковою характеристикою певних особливостей голосу), часом звертаючись до когось”, пор.: „– *Гаразд, буде по-твоєму, – гуде Заболотний із-за піднятого капота*” (О. Гончар); „– *Товаришу майор, прошу вас передати мій рапорт полковнику. – Давай, давай, – спокійно прогудів Савченко*” (В. Собко); // „*Народ гомонить, гуде, як бджоли в улику*” (І. Нечуй-Левицький).

ЛСВ дієслова *скакати* „робити стрибки; стрибати”, напр.: „*Та й мордувалося ж скажене бісеня! І скаче, і тупоче, і по землі качається*” (Марко Вовчок) належить до активітивів, а ЛСВ „стрибком вихоплюватися кудись, на що-небудь”, напр.: „*Я скачу на коня, жену й жену без тям, почерез поле й ліс, через яри та ями!*” (І. Франко) – до евентивів.

Дієслово *бігти*, належачи до тематичного класу руху, є активітивом, пор.: „*Автомобілі бігли по мосту*” (М. Рильський), а входячи до тематичного класу „географічних” дієслів, стає стативом, пор: бігти „простягатися в далечінь довгою смугою, довгим рядом”: „*Від хатки вузенька стежечка.. бігла до самого синього Дніпра*” (Марко Вовчок); „*Під нами бігли до моря цвітучі цитрини*” (М. Коцюбинський).

Активітив *текти* в значенні процесу переходить до релятивів, уживаючись у значенні властивості, пор.: „*На полях сніги, як дими, та під ними в глибині десь течуть струмки незримі, щоб проснутись повесні*” (В. Сосюра) / „*Та ж він весь, чисто весь залився гасом! Прокляті бідони течуть!*” (Ю. Смолич).

Релятив *відрізнятися* „бути несхожим якоюсь ознакою, рисою на інших”: „*Кадровики відрізнялись військовою виправкою і навіть деяким аристократизмом у поведінці*” (Г. Тютюнник) переходить до класу термінативів, набуваючи значення „відходити, відокремлюватися від кого-, чого-небудь”: „*Козаки тим часом стали одрізнятись. Повиходили з гурту та й потягли додому*” (П. Мирний); „...*тільки що Шрам одрізнівсь од своїх, щоб поспитати...*” (П. Куліш).

ЛСВ дієслова *бачити* „мати здатність сприймати зором”: „*Зараз він зовсім погано бачить, тільки тримається так, ніби нічого особливого немає*” (О. Копиленко), належить до релятивів, а ЛСВ „глянувши на кого-, що-небудь, помітити, виявити, відкрити для себе щось”: „*Аж бачить – суне вовк...*” (Л. Глібов) – до евентивів.

Дієслово *стирчати* зі значенням „стояти, різко виділяючись на поверхні чого-небудь; виступати, видаватися вперед, угору; розташовуватися сторч”: „*На вулиці було порожньо й тихо, одна тільки постать в теплій хустці йшла з відрами на коромислі до криниці, над якою стирчав журавель*” (П. Панч) належить до стативів, а в значенні „бути присутнім, перебувати де-небудь (про недоречне, небажане або постійне, надोїдливе перебування кого-небудь десь)”: „*Помічала стара*”

якусь особливу увагу до свого двора: все на вулиці **стирчить** хтось із панських слуг” (Г. Хоткевич) – до активітивів.

Ще більший ступінь відкритості для категорійної дифузії притаманний дієсловам, під вокабулою яких можуть „знаходити прихисток” навіть три різні аспектуальні класи. Наприклад, дієслово **перебирати** зі значенням „розбираючи, беручи в руки одне за одним, переглядати все або багато чого-небудь” належить до термінативів, пор.: „Після вечері Онися одчинила здорову скриню.. й почала **перебирати** та складати сорочки, наволочки, простирадла, сувої полотна...” (І. Нечуй-Левицький); „Учора вона **перебрала** усі папери, що zostалися після покійного і нічого не знайшла” (Панас Мирний); а зі значенням „доторкуватися до частин, складників чого-небудь, перехоплюючи їх пальцями одне за одним, по черзі” – до активітивів, пор.: „Сократові пальці тепер уже **перебирали** звичайний ремінець, нога човгала потертою сандалією, а голова думала щось своє...” (Ю. Мушкетик), зі значенням же „виявляти розбірливість у чомусь, бути вередливим, поводитися капризно” – до релятивів, пор.: „Загалом кажучи, Твердохліб не дуже **переймався** своїм тілом, – одягом не **перебирав**, житлом не **вередував**” (П.Загребельний).

Система аспектуальних підкласів у контексті двокомпонентної теорії виду, на нашу думку, охоплює лише морфемно виражені способи дії (в україністичній традиції – роди дії). Акціональну (акціонсартну) пару становить, з одного боку, дієслово, що належить до одного з аспектуальних класів, а з іншого – дієслово відповідного аспектуального підкласу, виділеного на основі семантичного компонента, доданого аспектуальним формантом: префіксом, суфіксом, конфіксом, напр.: *гуляти* (активітив) – *погуляти* (делімітатив), *прогуляти* (пердуратив), *відгуляти* (фінітив), *гульнути* (семельфактив), *розгулятися* (аугментатив), *нагулятися* (сатуратив), *загулятися* (інтенсив), *догулятися* (пейоратив) тощо.

Перфективним основам, так само, як і імперфективним, притаманна полікатегорійність, правда головною причиною тут є багатозначність префіксів, напр.: **покосити**: а) термінатив: „А як сіно на лугах **покосили** та згребли, Нестор будуватись почав” (В. Дрозд); пор.: „Чекали зйомки, зали, навільйони, – чекало все! Іван **косив** траву” (Л. Костенко); б) делімітатив: „Підійшов до нього Марко, привітався. Попросив несміло: – Дайте-но, дядьку, **покосити**” (І. Цюпа); в) дистрибутив: „А тут друга війна, оця, з фашистами. ... Там і **покосило** їх усіх” (В. Кучер).

Такого типу дієслова дехто називає „хамелеонами”. Їхня аспектуальна гра значень переконує в тому, що порівняння теорії виду з теорією відносності, яке побутує в сучасній аспектології, не позбавлене підстав [Маслов 2004: 148]. Безумовно, описане вище лише в загальних рисах окреслює узалежненість повноти вияву видового потенціалу українського дієслова від відображеного в етносвідомості об’єктивного характеру відповідних екстралінгвістичних феноменів, проте, на нашу

думку, переконує в плідності застосування двокомпонентної теорії виду в галузі дослідження аспектуальної специфіки українського дієслова.

Комплексне дослідження закономірностей категоризації аспектуальної семантики на засадах об'єктивістського підходу відкриває перспективи для багатопланового аналізу аспектуальності й виду, уможлиблює виявлення всієї палітри аспектуальних характеристик дієслівної лексики й найтонших нюансів її аспектуальної поведінки.

Література

Бондар 1996 – Бондар О. І. Темпоральні відношення в сучасній українській літературній мові: система засобів вираження / О. І. Бондар. – О. : Астропринт, 1996. – 191 с.; **Загнітко 1996** – Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови. Морфологія / А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонДУ, 1996. – 435 с. ; **Маслов 1965** – Маслов Ю. С. Система основных понятий и терминов славянской аспектологии / Ю. С. Маслов // Вопросы общего языкознания. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1965. – С. 53 – 80; **Маслов 2004** – Маслов Ю. С. Избранные труды: Аспектология. Общее языкознание / Ю. С. Маслов. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 840 с.; **Падучева 1996** – Падучева Е. В. Семантические исследования. Семантика времени и вида в русском языке. Семантика нарратива / Е. В. Падучева. – М. : Языки русской культуры, 1996. – 463 с.; **Падучева 2004** – Падучева Е. В. Динамические модели в семантике лексики / Е. В. Падучева. – М. : Языки русской культуры, 2004. – 607 с.; **Пазельская 2003** – Пазельская А. Г. Аспектуальность и русские предикатные имена / А. Г. Пазельская // Вопр. языкознания. – 2003. – № 4. – С. 72– 90; **Русанівський 1959** – Русанівський В. М. Значення і взаємозв'язок граматичних категорій виду і часу в українській мові XVI – XVII століття / В. М. Русанівський. – К. : Вид-во АН УРСР, 1959. – 100 с.; **Русанівський 1971** – Русанівський В. М. Структура українського дієслова / В. М. Русанівський. – К. : Наук. думка, 1971. – 315 с.; **Смит 1998** – Смит К. С. Двухкомпонентная теория вида / К. С. Смит // Типология вида: проблемы, поиски, решения. – М., 1998. – С. 404 – 422; **Соколова 2003** – Соколова С. О. Префіксальний словотвір дієслів у сучасній українській мові / С. О. Соколова 2003. – К. : Наук. думка, 2003. – 284 с.; **Татевосов 2001** – Татевосов С. Г. Аспектуальные классы глаголов / С. Г. Татевосов // Багвалинский язык. Грамматика, тексты, словари. – М. : Наследие, 2001. – С. 255 – 264; **Comrie 1976** – Comrie B. Aspect: An introduction to the study of verbal aspect and related problems / B. Comrie. – Cambridge : University Press, 1976. – 142 p.; **Vendler 1957** – Vendler Z. Verbs and times / Z. Vendler // The Philosophical Review. – 1957. – V. 66. – P. 143 – 160; **Vendler 1967a** – Vendler Z. Verbs and times / Z. Vendler // Linguistics is philosophy. – Ithaca, 1967. – P. 97 – 121; **Vendler 1967** – Vendler Z. Linguistics in philosophy / Z. Vendler. – Ithaca (N.-Y.) : Cornell University Press, 1967. – 342 s.

Калько М. І. Аспектологія українського дієслова: двокомпонентна теорія виду і проблема аспектуальних класів

У статті представлено можливий варіант застосування двокомпонентної теорії виду щодо дослідження аспектуальних характеристик українського дієслова, що передбачає розрізнення двох аспектуальних параметрів: 1) власне виду (доконаного та недоконаного); 2) аспектуального класу. Застосування цієї теорії, представленої зокрема в роботах Б. Комрі, О. Падучевої, С. Татевосова, А. Пазельської та ін., уможливує підхід до вивчення аспектуальної системи українського дієслова як двоєдиного феномена: з одного боку, граматичної, а з іншого – лексичної аспектуальності. Доведено, що аспектуальні класи зорієнтовані не на всю дієслівну лексему, а на кожен її конкретний лексико-семантичний варіант, конкретну валентність предиката та семантичні ролі аргументів, передовсім суб'єкта й об'єкта, тому категорійна дифузія лексеми, виявлена у функціональному поєднанні двох чи кількох аспектуальних класів, є системним явищем для українського дієслова. Установлено, що в українській мові практично реалізованими є всі теоретично можливі типи категорійної фузії.

Ключові слова: вид, аспектуальність, перфектив, імперфектив, аспектуальний клас, видова поведінка, контекст.

Калько М. И. Аспектология украинского глагола: двухкомпонентная теория вида и проблема аспектуальных классов

В статье представлен возможный вариант применения двухкомпонентной теории вида к исследованию аспектуальных характеристик украинского глагола, предусматривающий разграничение двух аспектуальных параметров: 1) собственно вида (перфективного и имперфективного); 2) аспектуальных классов. Применение этой теории делает возможным подход к изучению вида и аспектуальности украинского глагола как двуединого феномена: с одной стороны – грамматической, а с другой – лексической аспектуальности. Доказано, что аспектуальные классы сориентированы не на всю глагольную лексему, а на каждый её конкретный лексико-семантический вариант, конкретную валентность предиката и семантические роли аргументов, прежде всего субъекта и объекта, поэтому категориальная диффузия лексеми, выявленная в функциональном объединении двух или нескольких аспектуальных классов, является системным явлением для украинского глагола. Установлено, что в украинском языке практически реализованы все теоретически возможные типы категориальной фузии.

Ключевые слова: вид, аспектуальность, перфектив, імперфектив, аспектуальний клас, видовое поведение, контекст.

Kalko M. I. Aspectuality Ukrainian verbs: theory of aspect and problem aspectuality classes

This paper presents a version of the application binary type theory to research aspectual characteristics Ukrainian verb that involves aspectual distinction between two options: 1) aspect, 2) aspectual class. The application of this theory enabling approach to the study of Ukrainian aspectual verbs as dual phenomenon: grammatical and lexical aspectuality.

It has been stated that the lexical parameter of aspectuality is universal for many languages for it reflects fundamental objective differences between extralinguistic facts represented by verbal lexemes. It has been proved that aspectual classes are not aimed at the whole verbal lexeme but at its concrete lexical and semantic variant, concrete valency of the predicate and semantic roles of arguments, first of all the subject and the object, and, therefore, the categorial diffusion of a lexeme revealed in the functional unity of two or several aspectual classes is a systemic phenomenon characteristic of the Ukrainian verb. It has been defined that all the theoretically possible types of categorial diffusion are practically realized in the Ukrainian language. The examples given in the article that describe each type of transition from one class into another one are based on the following principles: 1) regularity (the transition is not sporadic but typical of a group of words); 2) conditionality (the first meaning is basic, or primary, while the second one is derivative, or secondary). Lexical submodels constitute aspectual class of five components: terminativ, aktivitiv, stativ, eventiv and relativistic, each of which regulates aspects of verbs.

Key words: aspect, aspectuality, perfektiv, imperfektiv, aspectual class, aspect behavior, context.

Стаття надійшла до редакції 16.01.2013 р.

Прийнято до друку 24.01.2013 р.

Рецензент – д. філол. н., проф. Глуховцева К. Д.

Т. В. Міроненко (Луганськ)

УДК 811.161.2'367.625

**СТАН І НАПРЯМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДІЄСЛОВА
В ЛІТЕРАТУРНІЙ ТА ДІАЛЕКТНІЙ МОВАХ**

Останнім часом науковці все частіше розглядають дієслово у функціонально-семантичному, формально-граматичному, когнітивному та комунікативному аспектах. Це зумовлено особливістю категорійних значень цього класу слів, оскільки „дієслівна система української мови надзвичайно складна, різноманітна і представляє все багатство суспільної діяльності людини. Дієслово передає реальні події та їхні ознаки, виступає головним конструктивним центром речення”